ŘEČ

O ALEXANDR SOLŽENICYN

PRAVDĚ

Edice Svědectví

ES

ALEXANDR SOLŽENICYN

Řeč o pravdě

Přeložil Jiří Kovtun

Edice Svědectví

SOLŽENICYNOVA MOUDROST

Nejdříve naznačím paralelu, která se klene přes dvě tisíciletí :
V roce 330 před Kristem se athénský řečník Démosthenes obhajoval v soudní při, vyvolané návrhem, aby mu byla udělena významná pocta za jeho občanský a politický postoj. Podle vnějšího způsobu pocty, ověnčení zasloužilého občana zlatým věncem na veřejném shromáždění, se řeč nazývá Řeč o věnci. Obsahuje to, co bychom dnes nazvali politickým krédem. Démosthenes hájil a uhájil svou důležitou, inspirující činnost v Athénách v době ofenzívního postupu makedonské moci. Proti jednotící, ale zároveň nivelizující kampani Filipa Makedonského mobilizoval Démosthenes obranu tradičních práv své obce, proti novému útočnému centru, které se v Řecku zmocňovalo jedné pozice za druhou korupcí, hrozbou, demoralizací slabších odpůrců, proti politice, která údajnými zájmy společného blaha maskovala hegemoniální agresi, zastával Démosthenes v Athénách suverénní samosprávu, demokratickou nezávislost, celý souhrn domácích svobod a ctností a pokoušel se organizovat odpor řeckých států proti novému vládci.
V Řeči o věnci vyjádřil principy této resistence. Upozorňoval na znemravňující důsledky kapitulace : „Když se ten, kdo baží po vládě, zmocní toho, čeho si žádal, je i pánem těch, kteří mu to prodali; a protože jednou poznal jejich nicotnost, nenávidí je, nedůvěřuje jim a haní je." Viděl předpoklad k úspěšné obraně v charakterové integritě, v rozvoji lidské osobnosti, kterým se překonává existenciální úzkost z ohraničenosti života : „Hranicí života je sice pro všechny lidi smrt, i kdyby se někdo zavřel do klece a tak se před ní chtěl chránit, ale pořádní muži mají stále usilovat o vše krásné a, chráněni štítem dobré naděje, mají odolně snášet, cokoli jim božstvo určí.' A mluvil o rozdílu mezi situací syna svých rodičů a situací syna vlasti : „Kdo si myslí, že se narodil pouze pro své

rodiče, očekává osudem určenou smrt přirozeným způsobem, kdežto syn vlasti je připraven pro vlast zemřít, aby ji nemusel vidět hnětenou otroctvím.'
Démosthenes vyhrál svou při o veřejnou poctu, ale to byla nedůležitá epizoda. Krátkodobě jeho postoj nezvítězil (oportunisté by řekli, že se nevyplatil). Ale duchovní hodnota tohoto postoje, kterou Plutarch přetavil do ocelově tvrdého literárního památníku, převážila neúspěch v dimenzi Démosthenova osobního života. Poskytla patrně nejstarší příklad civilní statečnosti v údobí krajně nevýhodného poměru sil.
A druhý pilíř této klenby : V roce 1972 čteme řeč, ve které známý současný spisovatel vysvětluje svůj občanský postoj a umělecký úkol a obhajuje sebe sama i celou obec těch, kdo jsou s ním po duchu spřízněni. Situace krajně nevýhodného poměru sil se opakuje. I tento řečník zná korumpující účinky moci, která využívá starých jeskynních emocí, zakrývaných příhodnými pseudonymy, jako je třídní nebo rasový boj, povýšila dávnověké odmítání kompromisu na teoretický princip a žádá si milióny oběti v nekonečných občanských válkách. I on ví, že záchrana je v pravdivě osvobodivém a osvobodivě pravdivém životě, pro který formuluje jednoduchý příkaz : Prostý krok prostého, statečného člověka : neúčastnit se lži, nepodporovat lživé jednáni. To může přijit na svět, i vládnout ve světě - ale ne skrze mne! I on vyzývá k boji za duchovní vlast univerzálních hodnot a nabádá: Nevymlouvat se na neozbrojenost, neoddávat se bezstarostnému životu! — a chápe ten boj především jako mobilizaci prostředků ducha, umění a rozumu, o jejichž převaze je přesvědčen. I tentokrát je veřejná pocta podnětem k inspirující úvaze o volbě postoje v době, kdy usměrňující moc přehazuje hodnoty tak, aby povinná jednota zatlačila svobodu v rozrůzněnosti, síla volnost, velikost a počet kvalitu a víru.
Pohybujeme se tedy v kruhu ? Solženicyn, jehož příkladem se tu zabýváme, by přisvědčil jen z poloviny. V kruhu se pohybuje znemravňující násilí; vědoucí občan a přirozeně ušlechtilý člověk se vždycky a

nanovo snažil prorazit železnou obruč mocenské oportunity a ohlupující totality. Vyhmatat v historické zkušenosti a v individuálním životě energii, která se vynakládá na toto úsilí, ukázat ji a pojmenovat ji znamená přispět k její úchově.

Řeč, kterou chtěl Alexandr Solženicyn přednést při formálním aktu udělení Nobelovy ceny — a kterou jsme podle jejího hlavního motivu nazvali Řeč o pravdě — nebyla proslovena. Solženicyn nepřijel do Stockholmu, protože mu sovětské úřady nezaručily svobodné vycestování a svobodný návrat. 24. srpna 1972 byla řeč publikována v ročence Nobelovy nadace a stal se z ní pozoruhodný dokument naší doby.

Naše doba je epocha krajností a to svádí k domněnce, že i odpověd na její výzvy by měla být exces. Umění naší doby zrcadlí tuto domněnku mnoha chaotickými a hysterickými projevy. Solženicyn, obět krajností, se s téměř náměsíčným vnitřním klidem pohybuje nad propastmi našeho času: je autorem jistot v údobí, kdy ztráta rovnováhy má namnoze fascinující účinky. (Ovšemže je příjemná dráždivost opilé vrávoravosti přitažlivější než pravidelná chůze. Až na to klopýtnutí do díry alkoholického spánku, až na to procitnutí do idiotické prázdnoty, samozřejmě.) Neznamená to, že by Solženicyn z vlastního prožitku neznal a umělecky nezpracovával tísně, které si jiní simulují fantazií, pózou, drogou. Zcela naopak. Podle námětů je Solženicyn autor mezních situací. Novela Jeden den v životě Ivana Děnisoviče se odehrává v pracovním táboře, román Oddělení rakoviny v nemocnici, povídka Matrjonin dům ve zlámané Lhotě na existenčním a sociálním pokraji života, román V prvním kruhu pekla ve zvláštním stalinistickém vězení pro vědce, román Srpen 1914 ve válce a krátce před revolučním přelomem. Krajnost námětů vyplývá z téměř trvale krajní Solženicynovy životní situace. Jednou z rozhodujících fází Solženicynova života byl dlouholetý pobyt v trestním táboře, formující zkušeností Solženicynova života je nemoc. Ale podle orientace své tvorby je Solženicyn autor, který chce najít a

pojmenovat pevný střed lidské existence, popsat přirozené a nezbytné podmínky, které by svědomí člověka zaručily rovnováhu, citům harmonii, rozumu klid.

Nerozpakuji se nazvat Solženicyna autenticky ruským spisovatelem a chtěl bych, aby se tomuto přívlastku rozumělo ve smyslu onoho podivuhodně těsného, ba splývavého kontextu života a literatury, který je typický pro ruské písemnictví. Solženicyn píše, aby pomohl při realizaci lidského štěstí. Literatura je pro Solženicyna pokračování života jinými prostředky. Autor, který dává své tvorbě toto jednoznačné poslání, ovšem také věří, že literatura řeší otázky lidského života a společenského procesu, a to nejen symbolicky jako rozšifrovávané podobenství, nýbrž modelově jako duchovní dílna, jejíž dveře se otevírají přímo do životní praxe. V Řeči o pravdě vyjadřuje Solženicyn toto přesvědčení s odzbrojující důvěřivostí i sebedůvěrou.

Na otázku, jak si literatura dobývá šance dosáhnout přímého účinku v mém, tvém, našem životě, odpovídá Solženicyn právě tak prostě (ach, jak se mezitím zkomplikovala a několikanásobně zalomila naše představa o reálném významu umění!) : Literatura si tuto příležitost zajišťuje krásou. Krása je ale Solženicynovi totožná s pravdivostí, pravda je pak spolehlivá loajalita, přimykavá věrnost konkrétnímu světu. Hle, i touto cestou jsme se se Solženicynem bez dlouhých oklik dostali od slova k věci, od myšlenky k člověku, od úmyslu k službě, od literatury k životu. Lidský, společenský i umělecký úkol, který Solženicynovi nerozeznatelně splývá v jedno, můžeme vyjádřit osvěživě nepateticky : Solženicynovi jde o stabilitu lidských vztahů, které se dosáhne pravdivým, to jest nesobeckým viděním světa, společnosti i intimní sféry dvou nejbližších srdcí : přiznám stejnou důležitost cizímu blahu, nároku a právě tak cizímu hoři a neštěstí jako vlastnímu. Solženicynův požadavek sjednocení hodnotových škál je potom právě tak průhledně srozumitelný jako pohled čirou vodou na dno potoka : není to nahlédnutí civilizační a technologické

nutnosti, nýbrž výzva k otevření světové náruče — k všeobsáhlému a všeobsahujícímu bratrství.

A pojd se mnou dál, posluchači tohoto triumfálně dobromyslného proslovu za zády snobů : V odkazu jiné velké ruské řeči, řeči Dostojevského o Puškinovi, označíme Solženicyna za reprezentanta pravého ruského ducha, jehož hlavní sílu vidí Dostojevskij ve všesvětovosti a všelidskosti. „Co jiného je ve svých posledních cílech síla ruského lidového ducha než snaha po všesvětovosti a všelidskosti", říká Dostojevskij. „Ještě se některá ministerstva vnitra domnívají, že i literatura je ‚vnitřní záležitost", podřízená jejich pravomoci... a zatim už žádné vnitřní záležitosti nejsou nikde na naši těsné zemi! A záchrana lidstva je jen v tom, aby všechno bylo záležitost všech", říká Solženicyn.

Samozřejmě že bude literatura, která chce bratrsky obejmout svět, zavázána v nenahraditelné konkrétnosti tomuto času, tomuto údělu, těmto lidem, tomuto člověku. Počátek (a zároveň měřítko a zkouška) všeobjímající lásky a humanity je ovšem na důvěrně známé ploše lásky a bratrství mezi mnou a tebou, v mém a tvém domě, u mého a tvého stolu. Budeme tedy milovat nikoli podle principu Oněgina, který nemiluje Taijanu, nýbrž v podstatě jen vlastní fantazii. (Milovat fantazii je totiž i při labužnické rafinovanosti, i při vyjemnělérn požitkářství jeden z nejbanálnějších druhů nedokonalosti, sobeckosti a nakonec i samoty.) Budeme milovat podle principu Tatjany, která nechce své štěstí založit na neštěstí druhého člověka a která ‚má stále cosi pevného a neotřesitelného, oč opírá svou duši", i kdyby to byly jen vzpomínky na dětství, na domov, na ‚kříž a stín větví" nad hrobem staré chůvy. Tento křestanský princip lásky ke konkrétnímu životu zavazuje Solženicyna, aby byl nejen šťastný a nešťastný s druhými, nýbrž aby cítil i spoluzodpovědnost za vinu, kterou spáchal druhý na druhém : „Jestliže v osudné noci někdo přišel zardousit spiciho důvěřivého přítele, pak jsou na dlanich spisovatele modřiny po provazu."

Snad je v pojetí literatury jako prostředku soužití s lidmi rezignace na literaturu jako artistní nástroj, který, naučím-li se ho dlouhým osamělým cvikem ovládat, vyladí ze mne samého co nejvíc melodie, kterou v sobě tajemně chovám. Snad. Ale námitka : má melodie má smysl pouze v souzvuku či nesouzvuku s nápěvy druhých, jinak jsem němý, a tak či tak : nástroj nenahradí člověka, literatura nenahradí život. A jestliže jej nenahradí — „I ty nejlepší věci toho druhu jsou jen stíny", říká Shakespearův Théseus — ať životu aspoň slouží. Sloužit může, a obětuje-li při této službě několik svých egocentrických vrtochů, nevadí. Solženicyn přenechává narcisistům, jejichž rozhled je omezen hladinou studny, aby litovali, že jeho umění chybí solipsistní virtuozita hráče, který sama sebe učinil měřítkem vesmíru (což není vyzývavá troufalost, nýbrž naparování kohouta na hnojišti). V podtextu jeho řeči, vyzývající k bratrství, soucitu, zodpovědnosti a pomoci, je něco hodnotnějšího než kejkle hezounků nad vodou, jež sice vrací jejich obraz (a co má bejt ?) ale zároveň nezadržitelně plyne; v té řeči jako v Solženicynově literární tvorbě je protest proti bídě a jalovosti života o samotě. Hermann Hesse napsal :

Seltsam im Nebel xu wandern.
Leben heisst einsam sein.
Kein Baum kennt den andern.
eder ist allein.

Solženicynovo umění u tohoto zjištění teprve začíná, aby se s ním nesmířilo, aby s ním zápasilo; leží tedy výš.
Shrnuji : Solženicynova pobídka se týká intenzity našeho života. Život je třeba umocnit, to jest osobním, nezástupným rozhodnutím vynést z pouštní planiny lhostejnosti na útěšlivou rovinu pomoci a spolupráce. Pouze tak se z řady výměnných bagatel, jež z nás činí anonymy bez

tváří, přeneseme do světa nezaměnitelných hodnot, které vyjasňují naši individualitu. Mezi nezaměnitelnými hodnotami nejpovzbudivější je služba, bez níž bychom se připravili o nejkrásnější možnost seberealizace. Nemůžeme se totiž realizovat ve čtyřech stěnách, na pustém ostrově, ve vývěvě; tam jsme celí, ale bez možnosti cokoli k sobě přidat, jakkoli se jinam rozšířit. Je to celistvost ustrnutí, smrti. My ale žijeme proto, abychom žili dokonale. Dokonalost je v pomoci druhému, která nás umocňuje. Nejen náš osobní život, i naše společenská vazba, i život národů stojí pod tímto zákonem, který není povinností, nýbrž milostí. Kdo žije sám pro sebe, žije hluboko pod úrovní, jaké je schopen. Služba je osvícený a osvěcující způsob života. Blankyt, který jsme konečně našli uprostřed noci.
Zde je pramen Solženicynovy moudrosti.

17. října 1972 Jiří Kovtun

I

Jako onen udivený divoch, který něco našel — je to podivná troska, vyvržená z oceánu? je to věc, vyhrabaná z písku? je to nepochopitelný předmět, který spadl s nebe? — dívá se na ten spletitý tvar, obrací to sem a tam, obrací, hledá, jak by mu to bylo užitečné, hledá prostý účel té věci a nenapadá ho, že by mohla mít nějakou vyšší funkci.

Tak i my držíme v rukou umění a sebevědomě se považujeme za jeho pány, směle je řídíme, obnovujeme, reformujeme, manifestujeme; prodáváme je za peníze, přizpůsobujeme je mocným, slouží nám někdy k zábavě — až po estrádní písně a noční podniky — jindy ho používáme jako roubíku nebo hole pro přechodnou politickou potřebu nebo pro omezený společenský účel. Ale umění není znečištěno těmito našimi snahami, neztrácí pro ně svou pravou podstatu a při každé příležitosti, při každém upotřebení nám naopak daruje něco ze svého tajemného vnitřního světla.

Ale pochopíme celé toto světlo? Kdo se odváží říci, že definoval umění, vypočetl všechny jeho stránky? A možná že je někdo pochopil a sdělil nám to v zašlých časech, ale my jsme s tím nemohli být dlouho spokojeni; vyslechli jsme to, ale nedbali jsme toho a odhodili jsme to a jako vždy jsme spěchali vyměnit i to nejlepší, jen když dosáhneme něčeho nového! A když opět uslyšíme starou zprávu, nevzpomeneme si, že je to to, co už jsme měli.

Jeden umělec se domnívá, že je tvůrcem nezávislého duchovního světa a svaluje na svá ramena akt stvoření tohoto světa, zabydluje ten svět a nese za něj všechnu odpovědnost — ale hroutí se, protože smrtelný génius neunese takové břímě; jako vůbec člověk, který se prohlásil za střed bytí, nebyl s to vytvořit vyrovnaný duchovní systém. A když ho přemůže neúspěch, svede jej na dávnou disharmonii světa, na složitost současné rozervané duše nebo na nechápavost veřejnosti.

Druhý umělec ví, že je nad ním vyšší síla, a radostně pracuje jako nepatrný učedník pod boží oblohou, ačkoli je ještě přísnější jeho odpovědnost za vše, co napsal nebo nakreslil, za chápající duše. Avšak: nestvořil svět, neřídí jej, není pochyb o základech světa; umělci je pouze dáno, aby ostřeji než jiní cítil harmonii světa, krásu i ošklivost lidského příspěvku tomuto světu — a aby to lidem přesně sděloval. Ani v neštěstí, ani na dně existence, v nouzi, ve vězení, v nemoci ho neopouští pocit trvalé harmonie.

Ale všechna iracionálnost umění, jeho oslnivé proměny, jeho nepředvídatelné objevy, jeho otřesný vliv na lidi — v tom všem je příliš mnoho kouzla, než aby to mohlo být vyčerpáno umělcovou vizí světa, jeho úmyslem nebo prací jeho nehodných prstů.

Archeologové nenalézají tak raná stadia lidské existence, aby byla bez umění. Ještě v předjitřním šeru lidstva jsme dostali umění z rukou, které jsme nestačili rozeznat. A nestačili jsme se zeptat : Co s tímto darem ? Jak s ním máme zacházet ?

A mýlili se a mýlí se všichni, kdo prorokují, že se umění rozloží, že přežije své formy, zemře. Zemřeme my, umění zůstane. Pochopíme aspoň před vlastním zánikem všechny stránky a možnosti umění ?

Nemáme jméno pro všechno. Něco přesahuje slova. Umění rozehřívá i zkřehlou a sešeřelou duši k vysoké duchovní zkušenosti. Skrze umění jsou nám někdy dávány — nějasně, krátce — takové objevy, k nimž se nedopracuje rozumové myšlení.

Jako to zrcadélko v pohádkách : podíváš se do něho a uvidíš — ne sebe uvidíš na okamžik Nedostupné, kam nedoskočíš, nedoletíš. A jen duše si povzdechne...

Dostojevskij jednou záhadně prohodil : „Svět spasí krása". Co to znamená? Dlouho se mi zdálo, že je to jen fráze. Jak by to bylo možné? Kdy v krvavé historii, koho a od čeho krása zachránila ? Zušlechťovala, povznášela, to ano — ale koho spasila ?

Krása má však jednu zvláštnost, zvláštnost pokud jde o umění : přesvědčivost skutečného uměleckého díla je naprosto nevývratná a podmaňuje si i odporující srdce. Politickou řeč, průbojný publicistický článek, společenský program nebo filosofický systém je možno navenek sestavit hladce, úhledně i na základě omylu nebo lži; co je skryto, co je překrouceno, neukáže se hned. Potom opačná řeč, článek, program, jinak strukturovaná filosofie zahájí spor — a vše je zase tak hladké a úhledné, a zase to vychází. Proto zároveň důvěřujeme i nedůvěřujeme.

Marná je rada, nevíš-li, co srdce žádá.

Ale umělecké dílo nese své ověření samo v sobě. Umělé a přepjaté koncepce nevydrží zkoušku na obrazech : bortí se, ukazují se jako neduživé a bledé, nikoho nepřesvědčují. Ale umělecká díla, která vyhmátla pravdu a ukazují nám ji zhuštěnou a živou, nás uchvacují, zmocňují se nás — a nikdy, ani za mnoho let, se neobjeví nikdo, aby je zavrhl.

A tak snad není ta stará trojjedinost Pravdy, Dobra a Krásy jen prázdnou, zvetšelou fomulkou, jak se nám zdálo v době našeho domýšlivého, materialistického mládí ? Jestliže se vrcholky těchto tří stromů spojí, jak tvrdili učenci, ale příliš zjevné, příliš přímé kmeny Pravdy a Dobra jsou zničeny, podťaty, nemohou proniknout vzhůru — pak snad podivuhodné, nepředvídatelné kmeny Krásy prorazí a vzepnou se na totéž místo, a tak vykonají práci za všechny tři ?

Pak ovšem slova Dostojevského : „Svět spasí krása" nebyla lichá, nýbrž prorocká ? Neboť jemu bylo dáno vidět, byl podivuhodně osvícený. A může pak umění, literatura skutečně pomoci současnému světu ? Pokusím se zde vyložit svůj malý průhled do této věci, který jsem získal v průběhu let.

3

Na tuto tribunu, s které se čte přednáška k udělení Nobelovy ceny, na tribunu, která se nabízí jen jednou za život a zdaleka ne každému spisovateli, jsem nevystoupil po třech, čtyřech rychle přistavených schůdcích, nýbrž po stovkách, tisících — po neschůdných, strmých, zledovatělých schodech ze tmy a z hladu, kde mně bylo souzeno přežít, ale kde jiní — snad talentovanější, silnější než já — zahynuli. Jen některé z nich jsem potkával na archipelu pracovních táborů, roztroušeném do drobného množství ostrovů; ale pod žernovem slídění a nedůvěry jsem nemluvil se všemi, o některých jsem jen slyšel, o jiných jsem se jen dohadoval. Ti, kteří padli do této propasti už s literárním jménem, jsou aspoň známí — ale kolik je neznámých, o nichž veřejnost nic neví! A téměř nikomu z nich se nepoštěstilo se vrátit. Zůstala tam celá národní literatura, pochovaná nejen bez hrobu, ale i bez spodního prádla, s poznávacím číslem na prstu nohy. Ruská literatura nebyla přerušena ani na okamžik — ale zvenčí vypadala jako poušť. Kde by byl mohl vyrůstat přátelský les, zůstaly po kácení a polomech dva, tři náhodou přehlédnuté stromy.
A jak mám dnes já, kterého provázejí stíny padlých a který bych se skloněnou hlavou toto místo přenechal jiným, kteří si přede mnou zasloužili tuto poctu — jak mám dnes vytušit a vyjádřit, co by chtěli říci oni?
Tento závazek neseme už dlouho a pochopili jsme jej. Podle slov Vladimira Solovjova :

Ale i v řetězech musíme dotvořit
ten kruh, který nám načrtnuli bozi.

Za trýznivých dnů v táboře, v koloně trestanců, v mlze večerních mrazů, kterou prosvěcovaly lucerny, měli jsme nejednou na jazyku slova, která jsme chtěli vykřičet do světa, kdyby jen byl svět mohl někoho z nás uslyšet. Tehdy se zdálo, že je to velice jasné: co řekne ten, jemuž se podaří za nás mluvit, a jak rychle budou mít jeho slova ve světě ozvěnu. Náš obzor zahrnoval velice zřetelně fyzické předměty i duševní pohyby a v jednolitém světě se obojí vyvažovalo. Tyto myšlenky nebyly vyčteny z knih a nebyly odněkud převzaty v zájmu souměrnosti: farmovaly se v rozhovorech s lidmi dnes už mrtvými ve vězeňských celách a u lesních ohňů — takový život je prověřoval, odtud vyrostly.
Když zeslábl vnější tlak, můj a náš obzor se rozšířil a postupně se — i když jen skulinou — ukazoval a dával poznávat „celý svět". A k našemu udivení se „celý svět" vůbec nejevil takový, jak jsme očekávali: nežil tím, čím jsme si mysleli že žije, nešel tam, kam jsme si mysleli že jde; nad blátivým močálem dovedl zvolat: „Ó, jaký čarovný palouček!", nad betonovou rourou: „Ach, jaký překrásný náhrdelník!" Je to svět, v němž někteří roní neútěšné slzy a jiní plesají při bezstarostné hudbě muzikálu.
Jak se to stalo? Jak to že tu zeje tato propast? Byli jsme nevnímaví? Je nevnímavý svět? Nebo to zavinila rozdílnost jazyků? Proč nejsou lidé schopni navzájem vyslechnout to, co si srozumitelně říkají? Slova vyznívají a ubíhají jako voda — bez chuti, bez barvy, bez vůně. Beze stopy. V poměru k tomu, jak jsem to chápal, v průběhu let se měnila a měnila skladba, smysl a tón mé možné řeči. Mé dnešní řeči.
A už se málo podobala té, kterou jsem měl původně na mysli za chladných táborových večerů.

Člověk je od nepaměti ustrojen tak, že jeho názor na svět, pokud není vnuknut hypnózou, jeho motivace a hodnotová škála, jeho činy a úmysly jsou determinovány jeho osobní nebo skupinovou životní zkušeností. Jak říká ruské přísloví : „Nevěř bratru rodnému, věř svému oku křivému." A to je nejzdravější základ pro chápání okolního světa a toho, co se v něm děje. A po dlouhé věky, dokud se náš svět rozkládal záhadný a pustý, dokud ho neprotínaly jednotné komunikační linky, dokud se nezměnil v jediný křečovitě pulzující chomáč, řídili se lidé neomylně svou životní zkušeností ve svém ohraničeném prostoru, ve svých obcích, ve svém společenství a nakonec i na svém národním území. Tehdy bylo možné jednotlivýma lidskýma očima vidět a přijímat obecnou škálu hodnot : co se považuje za běžné a co za mimořádné, co je kruté a kde je hranice zločinu, co je poctivost a co je podvod. A i když roztroušené národy žily velice odlišným životem a jejich škály obecných hodnot se mohly tak výrazně lišit jako jejich systémy měr a vah, přece jen udivovaly tyto rozdíly pouze občasné poutníky a v žurnálech se o nich psalo jako o podivnostech; lidstvu, které ještě nebylo jednotné, z nich nehrozilo žádné nebezpečí.

Ale v posledních desetiletích se lidstvo nepozorovaně, náhle sjednotilo — je nyní, at z toho vyplývá naděje nebo nebezpečí — jedno lidstvo, takže se otřesy a záněty jedné jeho části téměř okamžitě přenášejí na druhé, které často nejsou dostatečně imunní. Je jedno lidstvo — ale není sjednoceno tak pevně, jako dříve bývaly sjednoceny obce nebo i národy; není sjednoceno skrze postupnou vlastní zkušenost, skrze vidění vlastního oka, dobrodušně označeného za „křivé", ani skrze rodný, srozumitelný jazyk, je sjednoceno nad svými hranicemi, skrze mezinárodní rozhlas a tisk. Valí se na nás lavina událostí, za minutu se o nich doví polovina světa. Ale měřítka, podle kterých lze tyto události měřit a

hodnotit v souladu se zákony neznámých částí světa, se nedají přenést éterem a na stránkách novin. Tato měřítka se velice dlouho a specificky ustavovala ve zvláštním životě jednotlivých zemí a společností, nelze je přenášet vzduchem. V různých oblastech měří lidé události vlastní, vyzkoušenou škálou hodnot — a neústupně, sebedůvěřivě je soudí podle své škály, nikoli podle cizí.

A není-li v našem světě takových hodnotových škál celá řada, je jich několik: je škála pro blízké události a pro vzdálené, škála starých společností a škála nových, škála prospívajících a škála strádajících. Hodnotové škály si křiklavě odporují, bijí nám do očí, a aby nás to nebolelo, zbavujeme se všech cizích škál jako nerozumu, klamu a důvěřivě soudíme celý svět podle své domácí škály. Proto považujeme za větší, bolestnější a nesnesitelnější ne to, co je ve skutečnosti větší, bolestnější a nesnesitelnější, nýbrž to, co je nám bližší. Vše vzdálenější, co nehrozí, že se už dnes přivalí k prahu našeho domu, má pro nás celkem snesitelné rozměry, byt by v tom byly vzdechy, udušené výkřiky, utracené životy a třeba i miliony obětí.

Není tomu tak dávno, kdy v jedné části světa v pronásledování, které si nezadalo se starými římskými persekucemi, daly za víru v Boha nehlučně životy statisíce křesťanů. Na druhé polokouli pospíchá nějaký šílenec (a nepochybně není sám) přes oceán, aby zabořil ocel do velekněze a osvobodil nás tak od náboženství! Podle své škály rozhodoval za nás za všechny. To, co z dálky podle jedné škály vypadá jako záviděníhodná blahodárná svoboda, se podle druhé zblízka pocituje jako hrubý nátlak, který podněcuje k převracení autobusů. Nad tím, co by se v jedné části světa považovalo za neuvěřitelný blahobyt, se druhá část světa rozhořčuje jako nad divokým vykořisťováním, na které je třeba odpovědět okamžitou stávkou. Jsou různé hodnotové škály pro živelné katastrofy : povodeň s dvěma sty tisíci obětí se nám zdá méně významná než nehoda v našem městě. Jsou různé škály pro osobní urážky : někdy pokořuje i ironický

úsměv a odmítavé gesto, jindy je i krutý výprask odpustitelný jako nepodařený vtip. Jsou různé škály pro trest a pro provinění. Podle jedné škály měsíční vězení, vypovězení na venkov nebo arest, kde vězněného krmí bílými houskami a mlékem, rozdírají fantazii a plní sloupce novin hněvem. Kdežto podle druhé škály se snáší jako cosi obvyklého i tresty dvaceti let vězení, i cely, kde je na stěnách led, ale přesto tam vězně svlékají do prádla, i blázince pro duševně zdravé, i to, že pohraniční hlídky zabíjejí nesčetné nerozumné lidi, kteří z jakýchsi důvodů někam prchají. A je nám klidno u srdce, myslíme-li na tu exotickou část světa, o níž vlastně nic nevíme, odkud nám nedocházejí žádné zprávy o událostech, pouze zpožděné a banální dohady několika korespondentů. Ale za tuto dualitu, za toto malátné nepochopení cizího vzdáleného hoře nemůžeme dělat výčitky lidskému nazírání; takový je člověk. Ale pro celé lidstvo, směstnané v jediný shluk, představuje toto vzájemné nepochopení hrozbu blízké a bouřlivé zkázy. Nemůže existovat jeden svět, jedno lidstvo při šesti, čtyřech, ani při dvou hodnotových škálách : tato rozdílnost rytmu, tato rozdílná vibrace nás roztrhá. Nepřežijeme na této zemi, právě tak jako není z tohoto světa člověk s dvěma srdci.

5

Ale kdo sladí tyto škály a jak? Kdo stvoří jediný systém výkladu — pro dobré a zlé činy, pro snesitelné a nesnesitelné, jak je dnes rozlišujeme? Kdo vysvětlí lidstvu, co je skutečně těžké a neúnosné a co nám jen zblízka odírá kůži? Kdo usměrní hněv k tomu, co je hroznější, a ne k tomu, co je bližší ? A kdo by uměl přenést takovéto chápání za hranice vlastní lidské zkušenosti? Kdo by uměl setrvačnému, tvrdošíjnému lidskému stvoření vštípit cizí vzdálené hoře a radost, chápání měřítek a omylů, které sám

nikdy neprožil ? Bezmocné jsou tu propaganda, nátlak i vědecký důkaz. Ale naštěstí je na světě prostředek. Tím prostředkem je umění. Tím prostředkem je literatura.

V jejich silách je takový zázrak : překonat onu nevýhodnou vlastnost člověka, která spočívá v tom, že se učí jen na svých vlastních zkušenostech, takže ho bez užitku míjí zkušenost druhých. Od jednoho krátkého lidského údělu na této zemi, od člověka k člověku přenáší umění celý náklad cizí, dlouhé životní zkušenosti se všemi trampotami, barvami, šťavami; zkušenost, kterou prožili jiní, činí znova tělem a umožňuje tak, aby si ji další lidé přivlastnili.

A jde tu o víc, o mnohem víc : i země a celé kontinenty opakují chyby druhých, opakují je třeba se zpožděním věků, takže by se zdálo, že už by všechno mělo být jasné; ale ne! to, co některé národy už prožily, promyslily a zamítly, najednou objevují jiné jako nejnovější slovo. A také zde : jedinou náhradou za zkušenost, kterou jsme neprožili, je umění, literatura. Je jim dána podivuhodná schopnost: přes rozdíly jazyků, zvyků, společenské struktury přenášet životní zkušenost celých národů k druhým; mohou národu bez zkušenosti tohoto druhu sdělit cizí, těžkou, mnoholetou národní zkušenost, v šťastném případě mohou celému národu ušetřit zbytečnou, chybnou nebo i katastrofální cestu a mohou tak zkrátit zákruty lidské historie.

Tuto velkou, blahodárnou vlastnost umění dnes naléhavě připomínám s této tribuny.

A ještě v jednom nedocenitelném směru přenáší literatura nevývratnou zhuštěnou zkušenost : od pokolení k pokolení. Tak se stává živou pamětí národa. Tak v sobě uchovává a živí jeho ztracenou historii — ve formě, která vzdoruje znetvoření a obelhávání. Tak také literatura společně s jazykem chrání duši národa.

(V poslední době je v módě mluvit o nivelizování národů, o tom, že mizí v kotli současné civilizace. Nesouhlasím s tím, ale je to otázka sama o

sobě. Zde považuji za vhodné pouze říci : Kdyby národy zmizely, byli bychom ochuzeni neméně, než kdyby najednou všichni lidé byli stejní — měli stejný charakter a stejný obličej. Národy jsou bohatství lidstva, jsou zobecnění jeho osobní rozrůzněnosti; i nejmenší z nich má své vlastní barvy, je zvláštním odstínem božího úmyslu.)
Ale běda tomu národu, jehož literaturu přeruší zásah moci; to není pouhé porušení „svobody tisku", to je zamknutí jeho srdce, to je přetnutí jeho paměti. Národ si nepamatuje sám sebe, národ ztrácí duchovní jednotu a přes doměle společný jazyk si příslušníci národa přestanou navzájem rozumět. Žijí a umírají němé generace, které o sobě neřekly nic samy sobě ani potomkům. Jestliže takoví umělci jako Achmatovová a Zamjatin byli po celý život zaživa zazděni a odsouzeni až do hrobu tvořit v mlčení, aniž slyšeli ozvěnu své tvorby — pak to není jen jejich osobní neštěstí, nýbrž hoře celého národa, nebezpečí pro celý národ.
V jiných případech je to nebezpečí i pro celé lidstvo; jestliže takové mlčení vede k tomu, že se přestane chápat celá historie.

6

V různých dobách se v různých zemích diskutovalo vášnivě, hněvivě i vybraně o tom, zda mají umělec a umění žít sami pro sebe, nebo zda mají mít neustále na paměti svůj dluh společnosti a mají tedy společnosti sloužit, byt nepředpojatě. Nevidím zde rozpor, ale nechci opakovat dlouhou řadu argumentů. Jedním z nejskvělejších vystoupení na tento námět byla řeč Alberta Camuse k příležitosti udělení Nobelovy ceny; rád se hlásím k jejím závěrům. Ruská literatura měla po desetiletí tento sklon: nebýt zahleděná příliš sama do sebe, netěkat bezstarostně sem a tam; a já se nestydím podle svých sil pokračovat v této tradici. V ruské literatuře

už je nám odedávna vrozena představa, že spisovatel může — a má povinnost — mnoho udělat ve svém národě.
Nebudeme popírat právo umělce vyjadřovat své vlastní zážitky a pozorování bez ohledu na to, co se děje v ostatním světě. Nebudeme od umělce nic žádat — ale bude nám dovoleno vyčítat, prosit, vyzývat, lákat. Neboť umělec jen zčásti rozvíjí sám svůj talent; jeho větší část dostane hotovou při zrození — a společně s talentem se na jeho svobodnou vůli klade odpovědnost. Dejme tomu, že umělec není nikomu ničím povinen; ale je bolestné vidět, jak může — když se stáhl do světa, který si sám vytvořil, nebo do subjektivních vrtochů — odevzdat reálný svět do rukou kořistníků, ničemů nebo i bláznů.
Ukázalo se, že naše dvacáté století je krutější než předešlá a jeho hrůza neskončila s jeho první polovinou. Náš svět trhají a rozervávají tytéž staré jeskynní emoce — chtíč, závist, bezuzdnost, vzájemná zlá vůle — které se postupně kryly příhodnými pseudonymy, jako je třídní nebo rasový boj, střetnutí masových hnutí, odborářský zápas. Dávnověké odmítání kompromisu se povýšilo na teoretický princip a považuje se za pravověrnou ctnost. Žádá si milióny obětí v nekonečných občanských válkách, vtlouká nám do duší, že neexistují obecně lidské, ustálené představy dobra a spravedlnosti, že všechny tyto pojmy splývají a mění se a že je tedy vždycky nutno postupovat tak, aby z toho měla výhodu tvá strana. Když se jakékoli profesionální skupině naskytne příležitost, aby si urvala kousek něčeho sama pro sebe, třebaže si to nezasloužila a třebaže jde o nedůležitou věc, využije možnosti a urve si ten kousek, i **kdyby** se měla zhroutit celá společnost. Rozsah rozmařilosti západní společnosti se blíží, jak se zdá zvenčí, k oné hranici, za kterou se systém stává metastabilní a musí se rozpadnout. Násilí, které je stále méně ochotné směstnávat se do rámců staleté zákonnosti, kráčí průbojně a vítězně celým světem a je mu jedno, že historie už mnohokrát vyjevila a dokázala jeho neplodnost. Triumfuje však nejen hrubá síla, nýbrž její vítězoslavně vytrubo-

vané přesvědčení, že síla dokáže všechno, spravedlnost nic. Dostojevského Běsi, kteří nám připadali jako provinční fantastický přízrak z devatenáctého století, se před našima očima rozlézají po celém světě, i v takových zemích, kde si je dosud nikdo nemohl ani představit — a hle, únosy letadel, zadržováním rukojmí, výbuchy a požáry posledních let nám signalizují své rozhodnutí otřást civilizací v základech a zničit ji. A může se jim to docela podařit. Mládež — ve věku, kdy ještě nemá jinou zkušenost než sexuální, kdy ještě nemá za sebou roky vlastního utrpení a vlastního chápání — nadšeně opakuje naši nepěknou ruskou probranou látku z devatenáctého století a zdá se jí, že objevuje něco nového. Jako radostný vzor přijímá degradaci k nicotě, kterou nedávno předváděly čínské rudé gardy. Je v tom přezíravé nechápání věčné lidské podstaty a naivní domýšlivost nezkušených srdcí : Vyženeme ty, kteří dnes krutě, chtivě utiskují a vládnou, a ti, kteří přijdou po nich (to jest my!), odloživše granáty a samopaly budou spravedliví a soucitní. Jaký omyl!... Ale zkušení a chápající, kteří by mohli této mládeži odpovědět, namnoze se odpovídat neodvažují a dokonce pochlebují, jen aby nevypadali jako „konzervativci". I to je ruský úkaz, známe ho z devatenáctého století, Dostojevskij ho nazýval otrocká poddanost pokrokovým idejkám.

Duch Mnichova nijak neustoupil do minulosti, nebyl jen krátkou epizodou. Dokonce se odvažuji tvrdit, že duch Mnichova ve dvacátém století převládá. Bázlivý civilizovaný svět nenašel před náporem náhle se navrátivšího barbarství, jež cení zuby, jiný prostředek než ústupky a úsměvy. Duch Mnichova je nemoc vůle prosperujících lidí, je to každodenní stav těch, kdo se oddali touze po dobrém bydlu za každou cenu, hmotnému blahobytu jako hlavnímu cíli pozemské existence. Takoví lidé — a v dnešním světě je jich mnoho — volí pasivitu a ústup, jen aby si trochu prodloužili svůj obvyklý život, jen aby dnes nemuseli vkročit do nepříjemností — a zítra, uvidíš, všechno dopadne dobře... (Ale nic nedopadne

dobře, odplata za zbabělost bude jen ještě horší. Dosáhneme odvahy a vítězství, jedině budeme-li odhodláni k obětem.)
A ještě se nám hrozí záhubou v tom smyslu, že fyzicky stlačenému, stísněnému světu není dovoleno sloučit se duchovně, že molekulám znalostí a soucítění není dovoleno přeskakovat z jedné poloviny do druhé. To je strašné nebezpečí : přerušení informací mezi jednotlivými částmi planety. Současná věda ví, že přerušení informací vede k entropii, k obecné destrukci. Potlačují-li se informace, jsou iluzorní mezinárodní podpisy a dohody : uvnitř ohlušeného pásma nedá žádnou námahu přeinterpretovat jakoukoli dohodu, a ještě jednodušeji: dělat, jako by dohoda nikdy neexistovala (to Orwell báječně pochopil). Uvnitř ohlušeného pásma nežijí, zdá se, obyvatelé Země, ale členové marťanského expedičního sboru, nic srozumitelně nevědí o ostatní Zemi a jsou připraveni jít a deptat ji v svatém přesvědčení, že „osvobozují".
Před čtvrtstoletím se s velkými nadějemi lidstva zrodila Organizace spojených národů. V nemravném světě i ona, bohužel, vyrostla jako nemravná. Není to Organizace spojených národů, nýbrž Organizace spojených vlád, kde jsou si rovny vlády svobodně zvolené, vlády násilně vnucené i vlády, které uchvátily moc silou zbraní. Zištným stranictvím většiny se OSN žárlivě stará o svobodu jedněch národů a nezajímá se o svobodu druhých. Podlézavým hlasováním zamítla přešetření soukromých žalob — nářků, výkřiků, úpěnlivých proseb ojedinělých malých prostých lidí — příliš malých rybek pro tak velkou organizaci. OSN se nevynasnažila učinit svůj nejlepší dokument za pětadvacet let, deklaraci lidských práv, pro vlády závazným, udělat z něho podmínku jejich členství — a tak zaprodala prosté lidi za vůli vlád, které si nezvolili.
Zdálo by se, že tvářnost současného světa je celá v rukou vědců, že oni rozhodují o všech technických krocích lidstva. Zdálo by se, že zvláště na všesvětovém společenství vědců, a ne na politicích, musí záležet, kam má svět jít. Tím spíše že příklad jednotlivců mezi nimi ukazuje, čeho by

mohli dosáhnout všichni společně. Ale ne, vědci nedali najevo výrazný pokus stát se vážnou, samostatně jednající silou lidstva. Vynakládají celé kongresy na to, aby uhýbali od cizího utrpení; je příjemnější zůstat v mezích vědy. Tentýž duch Mnichova nad nimi rozestřel svá mdlobná křídla.

A jaké jsou místo a úloha spisovatele v tomto divokém, dynamickém, explozívním světě, na pokraji tolika katastrof? My koneckonců nevysíláme rakety do vesmíru, ani neposunujeme poslední pomocný vozík, námi pohrdají ti, kdo si váží pouze hmotné moci. Nebylo by přirozené, kdybychom také ustoupili, ztratili víru v neotřesitelnost dobra, v nedělitelnost pravdy a pouze sdělovali světu své hořké, postranní poznatky : jak beznadějně zkažené je lidstvo, jak lidé zploštělí a jak těžké to mají mezi nimi osamělé, jemné, krásné duše?

Ale ani tento únik není možný. Kdo se jednou chopil slova, nemůže už nikdy odbočit. Spisovatel není nezúčastněný soudce svých spoluobčanů a současníků, je spoluviníkem všeho zla, které bylo spácháno v jeho vlasti nebo jeho národem. A jestliže tanky jeho vlasti zalily krví asfalt cizího hlavního města, pak tmavé skvrny navždy potřísnily tvář spisovatele. Jestliže v osudné noci někdo přišel zardousit spícího důvěřivého Přítele, pak jsou na dlaních spisovatele modřiny po provazu. A jestliže jeho mladí spoluobčané rozpustile vyhlašují nadřazenost rozvratu nad skromnou prací, jestliže se oddávají drogám nebo se zmocňují rukojmí, pak se tento zápach mísí s dechem spisovatele.

Najdeme tolik opovážlivosti, abychom prohlásili, že nejsme zodpovědní za rány dnešního světa ?

Povzbuzuje mě ovšem živý pocit světové literatury jako jediného velkého srdce, které svým tlukotem vypovídá o starostech a bědách našeho světa, i když jsou v každém jeho koutě viděny a chápány rozdílně.
Vedle prastarých národních literatur existovala i v dřívějších dobách představa světové literatury — jako obalové křivky vedené po vrcholech národních literatur a jako souhrnu vzájemných literárních vlivů. Ale docházelo k průtahům : čtenáři a spisovatelé se seznamovali se spisovateli jiného jazyka se zpožděním, které někdy trvalo i staletí, takže se opožďovaly i vzájemné vlivy a křivka vrcholů národních literatur se zjevovala v očích potomků, nikoli současníků.
Ale není-li dnes vzájemné působení mezi spisovateli jedné země a spisovateli a čtenáři druhé země okamžité, je téměř okamžité, prožívám to sám na sobě. Mé knihy, které se bohužel netisknou v mé vlasti, rychle našly chápavého světového čtenáře, i když odhlížím od spěšných a často špatných překladů. Jejich kritickým rozborem se zabývali tak významní západní spisovatelé jako Heinrich Boll. Po všechny tyto poslední roky, kdy se má práce a má svoboda nezhroutily, držely se proti zákonům přitažlivosti jakoby ve vzduchu, jakoby na ničem — na napjaté neviditelné, němé membráně obecné sympatie — jsem se s vřelým vděkem, aniž jsem to očekával, dovídal o podpoře světového bratrství spisovatelů. Byl jsem překvapen, když jsem v den svých padesátých narozenin dostal blahopřání od známých evropských spisovatelů. Žádný nátlak na mě vykonávaný neprošel bez povšimnutí. V nebezpečných týdnech kolem vyloučení ze svazu spisovatelů mě obranná zeď, kterou postavili význační světoví spisovatelé, uchránila před horším pronásledováním a norští spisovatelé a umělci mi pro případ vypuzení z vlasti, které mi hrozilo, pohostinně připravili přístřeší. Konečně i sám návrh, abych byl vyznamenán Nobelovou cenou, nepochází ze země, kde žiju a píšu, nýbrž od

Francoise Mauriaca a jeho kolegů. A ještě později mi vyjádřila podporu celá národní spisovatelská sdružení.

Tak jsem pochopil a sám na sobě pocítil, že světová literatura už není odtažitý záznam, už není zobecnění, stvořené literárními historiky, nýbrž jakési společné tělo a společný duch, živá srdečná jednota, v níž se obráží rostoucí duchovní jednota lidstva. Ještě rudnou státní hranice, rozžhavované drátem nabitým elektřinou a salvami samopalů, ještě se některá ministerstva vnitra domnívají, že i literatura je „vnitřní záležitost", podřízená jejich pravomoci, ještě bijí do očí novinové titulky : „Nikdo nemá právo vměšovat se do našich vnitřních záležitostí!" — a zatím už žádné vnitřní záležitosti nejsou nikde na naší těsné zemi! A záchrana lidstva je jen v tom, aby všechno bylo záležitost všech; aby lidem na Východě nebylo lhostejné, co si myslí na Západě; aby lidem na Západě nebylo lhostejné, co se děje na Východě. A krásná literatura, která patří k nejjemnějším, nejcitlivějším nástrojům lidské bytosti, jako jedna z prvních uchopila, osvojila si, pochytila toto vědomí rostoucí jednoty lidstva. A tak se s důvěrou obracím k dnešní světové literatuře — k stovkám přátel, s nimiž jsem se nikdy osobně nesetkal a které možná nikdy neuvidím.

Přátelé! Jestliže za něco stojíme, zkusme pomoci! Kdo byl v zemích, rozervávaných spory stran, hnutí, kast a skupin, odedávna ne rozdělující, nýbrž jednotící silou? Takové je přímo svou podstatou postavení spisovatelů : vyjadřovatelů národního jazyka — hlavního pojítka národa i samotné země, kterou národ obývá, a ve šťastných chvílích i národní duše.

Myslím, že světová literatura je s to v těchto neklidných hodinách lidstvu pomoci, aby se správně poznalo navzdory tomu, co se mu snaží vštípit zaujatí lidé a strany; přenést zhuštěnou zkušenost jedněch zemí do druhých, aby náš pohled na svět nebyl rozdvojený a nejasný, aby souhlasily naše hodnotové škály, aby se národ správně a jadrně seznámil se

skutečnou historií druhého národa s takovou silou poznání a bolestného prožití, jako kdyby ji sám prožil — a tak byl ušetřen opožděných chyb. A možná že sami přitom dokážeme rozvinout v sobě světové nazírání: ve středu obrazu uvidíme, jako každý člověk, co je nám blízké, na pokrajích začneme pojímat do obrazu to, co se děje v ostatním světě. A budeme hledat správné vztahy a zachováme světové proporce.

A jestliže ne spisovatel, kdo jiný má vyslovit důtku nejen svým neúspěšným vládcům (v některých státech je to nejsnadnější zaměstnání, živí se jím každý, kdo není líný), ale i své společnosti, at už jde o její zbabělou poníženost nebo o její samolibost, nebo i o lehkovážné kousky mládeže a o mladé lidi, kteří mávají noži.

Řeknou nám: Co už zmůže literatura proti nelítostnému náporu otevřeného násilí? Ale nezapomeňme, že násilí nežije samo a nemůže žít samo, je nevyhnutelně propleteno se lží. Mezi nimi je příbuzenské, naprosto přirozené hluboké spojení: násilí se nemůže ničím přikrýt leda lží, a lež se nemůže nijak udržet leda násilím. Každý, kdo jednou prohlásil násilí za svou metodu, neúprosně si musí vybrat lež za svůj princip. Násilí, jakmile se zrodí, jedná otevřeně, dokonce je pyšné samo na sebe. Ale když zesílí a upevní se, cítí zřídnutí vzduchu kolem sebe a dál nemůže existovat jinak než zamlženo do lži, maskujíc se její krasomluvou. Ne vždycky a ne nutně svírá hrdlo, častěji žádá od poddaných jen přísahu lži, jen účast na lži.

Prostý krok prostého, statečného člověka: neúčastnit se lži, nepodporovat lživé jednání. To může přijít na svět, i vládnout ve světě — ale ne skrze mne! Ale spisovatelé a umělci mohou dosáhnout víc: mohou porazit lež! V boji se lží vždycky umění zvítězilo, vždycky zvítězí — všem zjevně a nevývratně. Proti mnohému na světě se může lež udržet, jen ne proti umění. A jakmile bude rozváta lež, ošklivě se zjeví nahota násilí a sešlé násilí padne.

Proto myslím, přátelé, že jsme schopni pomoci světu v jeho doběla

rozžhavené hodině. Nevymlouvat se na neozbrojenost, neoddávat se bezstarostnému životu — ale jít do boje!

Ruský jazyk si oblíbil přísloví o pravdě. Naléhavě a pádně vyjadřují nemalou těžkou národní zkušenost :

Jedno slovo pravdy převáží celý svět.

A na takovém zdánlivě fantastickém porušení zákona zachování hmoty a energie je založena má vlastní činnost a má výzva k spisovatelům celého světa.

SOLŽENIČYN O SOBE

Narodil jsem se v Kislovodsku 11. prosince 1918. Můj otec, student na filosofické fakultě Moskevské university, neměl dokončená studia, když se jako dobrovolník přihlásil do války v roce 1914. Byl důstojníkem dělostřelectva na německé frontě, bojoval celou válku a zemřel v létě 1918, šest měsíců před mým narozením.

Vychovala mě matka, která pracovala jako stenotypistka v Rostově nad Donem, kde jsem strávil celé dětství a mládí. Tam jsem taky vychodil základní školu v roce 1936. Už jako dítě, ačkoli mě v tom nikdo nepodporoval, jsem chtěl být spisovatel a produkoval jsem velké množství obvyklých mladických věcí. V třicátých letech jsem se pokoušel něco uveřejnit, ale nenašel jsem nikoho, kdo by byl ochoten vzít mé rukopisy. Chtěl jsem mít literární výchovu, ale v Rostově nebyla žádná škola, na které bych ji získal. Odstěhovat se do Moskvy nebylo možné, zčásti proto, že má matka byla sama a špatného zdraví, zčásti pro naše skrovné prostředky.

Začal jsem proto studovat na matematické fakultě rostovské university a ukázalo se, že mám pro tento obor značné nadání; ačkoli jsem se snadno učil, neměl jsem pocit, že bych chtěl matematice zasvětit celý život. Přece však hrála v mém pozdějším osudu příznivou roli a nejmíň dvakrát mě zachránila před smrtí. Asi bych byl nepřežil osm let tábora, kdybych nebyl jako matematik převeden do tak zvané Šarašky, kde jsem strávil čtyři roky; a později, ve vyhnanství, mi bylo dovoleno vyučovat matematiku a fyziku a to mi usnadňovalo život a umožňovalo psát. Kdybych byl měl literární výchovu, je pravděpodobné, že bych byl podroben mnohem větším tlakům.

Později, to je pravda, jsem přece jen získal jakousi literární výchovu : bylo to v letech 1939 až 1941, kdy jsem na universitě studoval fyziku a matematiku a zároveň jsem se účastnil dálkového kurzu na ústavu historie, filosofie a literatury v Moskvě.

V roce 1941, několik dní před vypuknutím války, jsem graduoval na fakultě fyziky a matematiky rostovské university. Na začátku války jsem byl pro chatrné zdraví nasazen jako vozka koňských povozů. Potom jsem byl vzhledem ke svým matematickým znalostem přeřazen do dělostřelecké školy, kterou jsem po rychlokurzu absolvoval v listopadu 1942 a hned jsem se stal velitelem dělostřelecké zaměřovací čety a sloužil jsem v této hodnosti na frontě bez přestání až do února 1945, kdy jsem byl zatčen.

Stalo se to ve Východním Prusku, v kraji pozoruhodně spjatém s mým osudem. Už v roce 1937 jako student jsem se rozhodl, že napíšu esej o „Samsonovově katastrofě" v roce

1914 ve Východním Prusku, a v roce 1945 jsem sám přišel do této oblasti. (Ve chvíli, kdy toto píšu, na podzim 1970, jsem právě dokončil knihu Srpen 1914.)
Byl jsem zatčen na základě toho, co cenzura našla v letech 1944 až 1945 v mé korespondenci s bývalými spolužáky; šlo hlavně o některé neuctivé poznámky o Stalinovi, ačkoli jsme pro něho užívali krycí jméno. Jako další body „žaloby" sloužily náčrtky povídek a úvah, které se našly v mé aktovce. To ovšem nestačilo jako podklad pro „postih" a tak jsem byl v červenci 1945 „odsouzen" v nepřítomnosti v shodě s procedurou, které se tehdy často užívalo — podle rezoluce OSO (zvláštního oddělení NKVD) k osmi letům pobytu v táboře (tehdy to znamenalo mírný trest).
První část trestu jsem odsloužil v několika nápravných pracovních táborech různých typů. Potom, v roce 1946, jsem byl jako matematik převeden do skupinových vědeckých ústavů MVD-MGB a v těchto zvláštních vězeních (která jsem popsal v románu V prvním kruhu pekla) jsem strávil prostřední fázi svého trestu. V roce 1950 mě poslali do nově zřízených zvláštních táborů pro politické vězně. V jednom takovém táboře, ve městě Ekibastuzin v Kazachstanu (popsaném v knize Jeden den v životě Ivana Děnisoviče) jsem pracoval jako horník, zedník a slévač. Tam se u mne objevil tumor, který byl operován, ale ne vyléčen : jeho skutečná povaha byla zjištěna až později.
Měsíc poté, co jsem si odsloužil celý osmiletý trest, přišlo — bez rozsudku i bez rezoluce OSO — administrativní rozhodnutí : nebyl jsem propuštěn, nýbrž poslán doživotně do vyhnanství v Kok-Těreku v jižním Kazachstanu. Toto nařízení nebylo namířeno zvláště proti mně; byl to v té době velice běžný postup.
Od března 1953 (5. března, v den, kdy byla oznámena Stalinova smrt, mi bylo poprvé dovoleno vyjít ven bez doprovodu) do června 1956 jsem byl ve vyhnanství. Má rakovina rychle postupovala; na konci roku 1953 jsem byl na pokraji smrti, nemohl jsem jíst a spát. Ale mohl jsem jít na kliniku v Taškentu, kterou jsem popsal v Oddělení rakoviny; a tam jsem byl během roku 1954 vyléčen.
V letech vyhnanství jsem učil matematiku a fyziku na základní škole a za tohoto těžkého, osamělého života jsem tajně psal prózu (v táboře jsem samozřejmě mohl jen v duchu psát poezii). Podařilo se mi uchovat, co jsem napsal, a nezpomenout, co jsem si zapamatoval a přinést to s sebou do evropské části Ruska; tam jsem pokračoval stejným způsobem, navenek jsem učil a tajně jsem psal, nejdříve ve Vladimirské oblasti (Matrjonin dům), potom v Rjazani.
Po všechny tyto roky jsem byl nejen přesvědčen, že nikdy v životě neuvidím jedinou svou tištěnou řádku, ale ani jsem se neodvažoval někomu ze svých známých číst, co jsem napsal, protože jsem se bál, že vyjde najevo, čím se zabývám. Toto tajné autorství — mezitím mi bylo dvaačtyřicet — mě stále víc sužovalo. Nejhorší bylo, že jsem nemohl dát svou práci

posoudit lidem s literárním cvikem. V roce 1961, po 22. sjezdu sovětské komunistické strany a po Tvardovského řeči na tomto sjezdu, jsem se rozhodl, že se vynořím a nabídnu k otištění Jeden den v životě Ivana Děnisoviče.

Tehdy jsem se domníval — a nikoli bezdůvodně — že je takové vynoření velice riskantní; mohlo mít za následek ztrátu všech mých rukopisů a mé zničení. Ale události měly šťastný průběh; po delším úsilí se Tvardovskému podařilo otisknout o rok později mou novelu. Skoro hned nato bylo však zastaveno uveřejňování mého díla. Byly pozdrženy mé dvě hry a v roce 1964 román V prvním kruhu pekla, který byl v roce 1965 zabaven s mými písemnostmi z posledních let. Cítil jsem, že jsem se dopustil neodpustitelného omylu tím, že jsem své dílo odhalil předčasně — a že v důsledku toho je nebudu moci dokončit.

Téměř vždy je nemožné správně zhodnotit události v době, kdy je prožíváme, pochopit jejich význam a pravděpodobné následky. Tím nepředvídatelnější a překvapivější pro nás bude běh příštích událostí.

autor	Alexandr Solženicyn
titul	ŘEČ O PRAVDĚ
Přeložil a úvodní slovo napsal	Jiří Kovtun
obálka	Miroslav Šašek
nákladem	EDICE SVĚDECTVÍ, čtvrtletníku pro politiku kulturu, 6, rue du Pont de Lodi, Paris 6e, Francie
vyšlo	jako II. svazek této edice v prosinci 1972
tiskem	St. Catherine Press Ltd., Tempelhof 37, Bruges, Belgium
éditeurs responsables	Jaroslav Vrzala (France), Monique Mestdagh, Golfstraat 21, Bredene (Belgique)
cena	neprodejné, vánoční tisk pro předplatitele a přátele Svědectví